

Høleer fra Kvie.

Ved Lærer H. P. H. Novrup, Alslev.

I Marskegnene hører Høslætten til de fornøjeligere Arbejder. Selv om Arbejdet er strengt, glæder baade yngre og ældre sig til det friske Arbejde med det duftende Hø og Græs. Man faar god Levemaade og kommer sammen med mange Folk, selv fra andre Byer og Sogne. Høslætten har noget festligt over sig, der ikke ganske er gaaet tabt ved Maskinernes Fremgang.

I de Tider, da Græsset maatte slaas med Høleer ved Haandkraft, var det af stor Betydning at eje en god Le, og det var derfor ogsaa et stadigt Samtale-emne mellem de slaaende Karle, hvilke Høleer der var de bedste.

Som Dreng stod jeg engang og hørte paa en saadan Samtale, og det eneste, jeg mindes nu, var, at en Karl ytrede: „Min Høle er en Kvie“. Jeg sagde ingenting, men tænkte ikke saa lidt over, hvad det egentlig vilde sige, at Høleen var „en Kvie“. Siden fik jeg Klarhed over, at mange af Høleerne kaldtes Kvie, og at mange holdt paa, at de var bedre end en ganske ny Høleform, der var ved at trænge sig frem, nemlig Støbestaalsleer.

I Sommeren 1878 var jeg Elev paa Højskolen i Høven, og da kom jeg en Morgen tidlig hen til Smedjen neden for Mourits Jensens Købmandsgaard. Her snurrede det store Vandhjul lystigt rundt. Jeg blev

da opmærksom paa, at der ved Smedjen stod en Vogn helt fuldt af Høleer, og at en ældre og en yngre Mand var i Færd med at slibe. Paa mit Spørgsmaal om, hvor alle de Høleer var fra, blev der svaret: Fra Kvie i Ansager Sogn.

Da fik jeg pludselig Svar paa, hvor en „Kvie“ var fra, og hvorfor den Høle netop kaldtes saaledes.

Disse Høleer vandt min Interesse, og efter at jeg nu 35 Aar efter paa selve Egnen har foretaget en Undersøgelse, drager jeg dette gamle Bierhverv frem i Aarbog for „Historisk Samfund for Ribe Amt“ i Lighed med, hvad der forhen er skrevet om Jydepotterne og Saltkogningen i Varde-Egnen.

Endnu lever i Kvie flere Mænd, som i deres unge Dage har været med ved Smedningen, der først ganske ophørte faa Aar før 1900.

De to Mænd, der særlig har givet gode Oplysninger, og som selv har været med lige fra Barnsben og indtil for næppe 20 Aar siden, er de to Fættre: Gaardejerne Peder Knudsen og Peder Østergaard. Deres Fædre var Brødre og de sidste Hølesmede i Kvie.

Aarsagerne til, at Hølesmedningen ophørte, var for det første den Mængde Fabrikshøleer, der kastedes ind paa Markedet; de var baade billigere og lettere og vel nok saa snilde helt igennem. Og for det andet var Smedene ikke professionelle Smede, men Landbrugere, hvis Landbrug efterhaanden krævede Manden helt og fuldt saavel om Vinteren som om Sommeren. Da Sønnerne overtog Gaardene, og da de gamle ikke længere kunde forestaa Smedningen, faldt denne bort af sig selv. Smedjerne blev nedrevne, og nu er kun Minderne tilbage.

I „Historisk-statistisk Maanedstidende for Ribe Amt“

for April 1838 har daværende Sognepræst Ramsing i Ansager skrevet en Afhandling om „Hølesmedningen i Øster Horne Herred“. Da dette Skrift nu om Dage ikke er kendt af ret mange og ret vanskeligt at faa fat paa, benytter jeg adskilligt fra denne Afhandling.

Pastor Ramsing mener, at de store Moser i Hedeegnene har givet Anledning til, at Folk i disse Egne har udnyttet de gode Tørv eller Klyne, som de kaldes her i Vesteregnet, ogsaa til Smedning. Det er en kendt Sag, at der er brændt Kul af de faste sorte Klyne adskillige Steder, og at Smedene ikke har betjent sig af Stenkul i fordums Dage, men saa godt som udelukkende brugte Klynekul.

Ifølge Ramsing findes der Hølesmede i Starup, Øse, Sneum, men især i Hodde, Tistrup og Ansager, og særlig mange er der i Ansager. Foruden Høleer smedes der ogsaa mange Hakkelseknive samt en Del Spader, særlig Klyne- og Tørvespader. Den første Hølesmed i Ansager var Jens Bertelsen af Mølbygaard, som begyndte omkring ved 1780. Han skal have lært Smedningen i Vamdrup. Jens Bertelsen var fra Agerkrog, og der begyndte samtidig hans Broder, der havde Fædrenegaarden. Han blev den første Hølesmed i Tistrup. Fra disse udbredte Hølesmedningen sig saa videre, og i 1838 fandtes der 8 Hølesmede i Ansager og 4 i Hodde-Tistrup. De var alle Gaard- eller Husmænd.

Til hver Høle brugtes omtrent $4\frac{1}{2}$ Pd. Jærn og $\frac{3}{4}$ Pd. Staal, men under Smedningen tabtes godt $1\frac{1}{2}$ Pd. Jærnet kostede 5 Mark 4 Skilling pr. Lispund, Staalet 13 Skilling pr. Pd. (holstensk Cour.), hvilket bliver i Nutidens Penge $17\frac{1}{2}$ Øre pr. Pd. Jærn og $43\frac{1}{3}$ Øre pr. Pd. Staal. Til hver Høle medgik om-

trent $\frac{3}{5}$ Td. Kul. Af Ansager Sogns 8 Hølesmede forfærdigedes aarlig omtrent 820 Høleer, 150 Hakkelseknive og nogle Spader. Høleerne kostede fra 4 Mark 8 Skilling til 7 Mark 8 Skilling og en Hakkelsekniv fra 3 Mark 8 Skilling til 5 Mark; overført i Kronemønt bliver det for Høleerne fra 2 Kr. 40 Øre til 4 Kr., for Hakkelseknivene fra 1 Kr. 86 Øre til 2 Kr. 66 Øre.

Værdien af den hele Produktion blev saaledes for Ansager Sogns Vedkommende omkring ved 900 Rigsdaler (holst. Cour.) = ca. 2800 Kr.

Gaardmand Bertel Jensen, Søn af Ansagers første Hølesmed, leverede det største Antal, nemlig ca. 250 Leer og 50 Hakkelseknive. Om Bertel Jensen bemærker Pastor Ramsing: „Hans Arbejde er almindelig bekendt og søgt“.

Forhen har Afsætningen været større og Prisen højere, idet en Høle kunde naa en Pris fra 1 Rdl. 4 Mark til 2 Rdl. = fra 5 Kr. 33 Øre til 6 Kr. 40 Øre. Imidlertid begyndte Købmændene at indføre fremmede Høleer i saa betydelige Mængder, at Tolden alene ved Ribe Toldkammer (1838) beløb sig til 400 Rdl. Disse indførte Høleer solgtes for 4 à 5 Mark. Derved blev Prisen paa de hjemmesmedede trykket.

Pastor Ramsing er af den Mening, at de hjemmesmedede Høleer ogsaa maa kunne sælges billigere, hvis Smedene slog sig sammen og købte større Par-tier af Jærn i Fællesskab.

Saa vidt efter Pastor Ramsings Afhandling.

I de sidste hundrede Aar er Hølesmedningen særlig knyttet til Byen Kvie i Ansager Sogn, hvor der i en lang Aarrække var 4 Smedjer. I Aaret 1818 købte nemlig Peder Østergaard fra Aalling en Gaard i Kvie.

Han drev Forretningen i stor Stil og lærte sine tre Sønner Kristen, Knud og Kristian at smede Leer. Disse tre Brødre smedede nu i en lang Aarrække — ikke sammen, men hver for sig —. Hver af dem havde sin Smedje ved sin Gaard i Kvie, og de kom til at sætte et vist Præg paa den lille Hedeby.

Smedene lejede i Regeln en Karl til Hjælp i Smedjen; helst vilde de have en, der havde været ved Smedningen tidligere. En saadan Smedekarl fik i Vinterløn 20 à 30 Kr. Havde Smeden ikke en Karl til Stadighed, lejede han gerne en Daglejer, der var noget kendt med Arbejdet, særlig i den Tid, da Staalet sattes i Leen. Daglejeren fik fra 1 Mark til 20 Skilling (33 til 41 Øre); men i Staalsætningstiden steg Daglønnen til 2 Mark = 66 Øre.

Raastoffet var af bedste Slags. I de senere Aar brugtes 4-dobbelt raffineret Staal, det saakaldte „Eihorn“ til ca. 80 Øre pr. Pd. Jærnet kostede 10 à 11 Øre pr. Pd. Hen i Novbr. tog Smedene fat med „at slaa Skinner“ paa 3 Fingres Bredde. Der blev slaaet lige saa mange Skinner paa en Dag, som det var Hensigten, at Antallet af Leer skulde være for det Aar. Derefter blev der slaaet lige saa mange Staal-skinner. Saa kom Vinterens strengeste Tid med Staalsætningen, det vil sige: Staalskinnerne svejsedes til Jærnskinnerne. Til at lægge Staal i Jærnskinnerne krævedes tre Mand i Smedjen, idet to maatte bruge Forhammeren, for at Svejsningen skulde lykkes, og herpaa beroede for en stor Del Leens Værdi og Brug-barhed.

I Staalsætningstiden begyndte de Kl. 4 om Morgen, ellers tog de først fat Kl. 5.

Alt gik som efter en Snor: Kl. 4 tændtes Essen,

og naar Staalet var lagt i de første to, blev der kaldt paa Konen, der saa tændte Ild paa Skorstenen og lavede Frokost, der i denne Tid bestod af en særlig Ret: Flæsk i Panden. Straks efter Frokosten toges der fat igen, og naar Arbejdet standsedes lidt ud paa Aftenen, var der i Almindelighed lagt Staal i 20 til 25 Jærnskiner.

Dette Arbejde var strengt, og det kunde bewirke saa stærke Stød og Trækninger i Armene, at Smedene ikke kunde sove om Natten.

Da flere af Smedene forfærdigede 300 à 400 Leer hver Vinter, og da de kun kunde staalsætte en Snes Stykker om Dagen, kunde denne strenge Tid strække sig over 3 à 4 Uger. Det var derfor ikke enhver Karl, der kunde svare til sligt Arbejde, og dog var Daglønnen kun 66 Øre foruden Kost og Logi.

Efter „Staalsætningen“ skulde Leerne „rækkes“, de korteste til 37 à 38 Tommer, de længste til 39 Tommer. Nogle af Køberne vilde nemlig helst have korte, der var lidt lettere, andre helst længere og sværere. Derefter skulde de „pennes“ med Hammeren tvende Gange. Den sidste Gang var nærmest en Pyntning. For at Leen skulde blive rigtig god, maatte den „hærdes“. Til Hærdningen brugtes krumme Truge med ca. 50 Pd. Talg. Heri blev Leerne i glødende Stand lagt ned og blev der i 5 Minutter, hvorefter de afgnedes med Kulsmuld og en ulden Klud, og til sidst blev de „mildnet“ over Lyseklyne. Dette Arbejde var for mange endnu værre end Staalsætningen; thi ved Hærdningen var der saa ulidelig en Stank, at adskillige blev syge deraf.

Henad Foraaret var Leerne kommen saa vidt, at de skulde slibes og derefter „afrettes“. Ved Slibning

forstaas ikke Skarpslibning, kun de færreste blev skarpslebne. Oprindelig var der Slibemølle i Kvie. Senere blev Slibningen foretaget i Ansager, Hoven og allersidst i Skovlund. I Hoven slebes i over 20 Aar; men da der var flere Mil dertil, lagde Smedene sammen om Kørselen til og fra Slibemøllen. Denne Slibning tog lang Tid; thi der kunde ikke slibes over 25 om Dagen, selv om Vandhjulet begyndte at snurre Kl. 5 om Morgenen og blev ved lige til Aften. Denne Slibning kostede omtrent 25 Øre pr. Le. Peder Knudsen i Kvie har i ca. 20 Aar slebet flere Hundrede hvert Aar. Somme Tider var han 8 Dage i Træk i Hoven; men Gaardens Arbejde skulde jo ogsaa passes, og saa maatte han hjem nogle Dage for saa atter at vandre ad Hoven til og tage fat paa ny.

De skarpslebne Leer trængte i Regelen til en sidste „Afretning“, og naar de saa blev omvundne med Halmbaand, var de færdige til Salg.

I Almindelighed kunde der sælges flere, end der smededes, og dog var Afsætningen ikke uden stor Umage og adskillige Vanskeligheder.

Som forhen bemærket var Leerne særlig beregnet paa Marskegnene, og derfor foregik Afsætningen navnlig til de fire vestjydske Købstæder: Ribe, Varde, Ringkøbing og Holstebro; men ogsaa til Herning solgtes i en Række af Aar omkring ved 100 Leer aarlig. I disse Byer afholdtes ved Midsommertide hver Sommer nogle store Krammarkeder, der nu er ganske ophørte. Til disse Markeder kørte Smedene fra Kvie for at sælge deres Produkter. Til Holstebro tog Turen omtrent en Uges Tid, til Ringkøbing endtes den gerne paa 4 Dage. De holdt ikke af at vende tilbage, før hele Læsset var solgt. Gik Handelen ikke tilfreds-

stillende paa selve Markedet, hvor Egnens Folk blev forsynet direkte fra Smedens Vogn, maatte der prøves paa at slaa en Handel af med Byens Købmænd. Denne sidste Handel blev ofte en Tuskhandel, og ret ofte fik Smeden tørret Fisk for en Del af Pengene. Var Lerne ikke endnu udsolgte, dreves der Handel rundt i Landsbyerne, som der kørtes igennem. Her var det særlig Landsbysmedene, der afsattes Leer til; de fik dem i Dusinvis og selvfølgelig noget billigere, saa de kunde have en lille Fortjeneste, selv om de solgte dem til samme Pris som Smedene fra Kvie.

Efterhaanden blev Smedene jo kendt paa deres sædvanlige Rute, thi hver Smed havde sin særlige Rute, for at de ikke skulde gaa i Vejen for hverandre. Selv om der var Kroer nok langs Vejene, standsedes der dog lige saa ofte ved Gaardmænd, som de var bleven kendt med, og hos hvem de saa staldede ind.

Der garanteredes for Lerne, og viste det sig, at en Le ikke var god, toges den tilbage og erstattedes med en ny næste Aar, naar Smedene kom igen. Disse „Gengangere“, som de kaldte dem, blev omsmedede, hvis de var ganske ubrugelige, men andre med mindre Fejl tuskedes bort mod Trævarer, Fisk eller andre Varer paa Krammarkedet. Det hændte derfor nok, at Smedene kom hjem med saa mange tiltuskede Varer, at de havde et næsten lige saa stort Læs, naar de kom hjem, som de var draget ud med. Med de hjembragte Varer kunde der altid handles, og en ny Skilling kunde tjenes.

Adskillige Læs gik selvfølgelig ad Ribe til, hvor der som bekendt er endnu større Enge end ved Varde og Ringkøbing. I Krigsaarene fra 1848—50 og 64 var der en daarlig Tid, og da var det desuden noget risi-

kabelt at have ret mange med ad Gangen. Derfor tog Smedene et Bundt Leer paa ca. 20 Stk. paa Ryggen og gik med dem til Ribe. Da hver Le vejede omkring ved 4 Pd., var det et ret anseeligt Dragt at gaa med de ca. 6 Mil til Ribe. (Pastor Ramsing opgiver, at der brugtes ca. $4\frac{1}{2}$ Pd. Jærn til hver Le, men siden brugtes kun $3\frac{1}{2}$ Pd., saa Leerne blev lettere hen i Tiden).

Var Turen streng, gav den dog en god Skilling i Lommen, thi hver Le kostede da omkring ved 5 Kr., og de skarpslebne var endda 33 Øre dyrere. En Tur til Ribe kunde nok give sine 100 Kr. hjem, og 100 Kr. var dengang mange Penge.

Priserne varierede selvfølgelig noget, og Smedene holdt ikke en og samme Pris; den rettede sig for en stor Del efter, hvorledes der kunde handles, de var jo gode, ægte Vestjyder.

Efter Pastor Ramsings Tid (1838) gik Prisen noget op, og den sædvanlige Pris i den senere Tid var fra 3 Kr. 50 Øre til 5 Kr. med et Tillæg af 33 Øre (en Mark) for skarpslebne Leer. Da en Del Købere ønskede skarpslebne, havde de altid nogle af disse med.

Af de tre Brødre blev Knud Pedersen længst ved med Smedningen af Høleer, og han kan betegnes som den sidste Hølesmed i Kvie. Hans Søn, den endnu levende førnævnte Gaardejer Peder Knudsen, smedede dog lidt nogle faa Aar efter Faderen, men i det hele og store gik Hølesmedningen i Kvie i Graven med Knud Pedersen.

Kristian Pedersen Østergaard havde sin Rute gennem Stavning, Velling og Lem til Ringkøbing. Om disse Ture fortæller hans Søn Peder Østergaard, som flere Gange var med:

„Den Dag, de drog hjemme fra, var alt klart til Afrejse meget tidligt om Morgen, da det var Hensigten at naa Stavning Sogn til Aften. Anden Dag skulde de naa til J. Rytter i Østerby til Middag. Her spistes til Middag, og efter en lille Middagslur drak de Kaffe, og saa kørtes der fra Gaard til Gaard. Smeden tog nogle Leer under Armen og begyndte Handelen, medens Sønnen kørte Hestene. Enkelte „Gengangere“ blev kastet i Vognen, og ved Aftenstid var de naaet ud til Mads Sørensen i Vesterby i Stavning. Her overnattedes. Den Dag, Handelen gik i Stavning, var nærmest som en Festdag med god Mad. Her fik de nemlig en Ret, som de særlig satte Pris paa, nemlig Flynder. Stavningboerne havde altid gode Raad paa Flynder, og derfor var de ikke nøjeseende paa den Vare. Kneb det med at faa en Handel i Stand, kunde et Bundt Flynder eller to nok faa Handelen over det døde Punkt. Meget tidlig tredie Dag kørtes der saa ad Ringkøbing til, det var Markedsdagen, men der skulde helst være lidt Tid til at slaa en lille Handel af i Byerne, inden de naaede Ringkøbing. Her skulde saa, om alt gik vel, Resten sælges og helst saa betids, at de kunde komme af Sted inden Aften, for at de ikke behøvede at overnatte i Købstaden, thi det var forbundet med større Udgifter. Fjerde Dag foregik saa Hjemturen, der undertiden blev noget sej, da Vejene ikke alle Steder var gode, og Hestene var noget trætte af den lange Tur.

Denne Rejse imødesaas altid med stor Forventning og en vis Spænding.“
